

КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ

У статті розглядаються умови, за яких процес підготовки майбутнього вчителя початкових класів здійснюватиметься ефективно та забезпечить постійне прагнення студента до самореалізації. Характеризуються компоненти (мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційно-діяльнісний, особистісний та рефлексивний), що дозволять навчально-виховному процесу забезпечити успішний результат та надати студентам високий рівень знань, умінь та навичок.

Ключові слова: професійна компетентність, самовдосконалення, компоненти, професійна підготовка, критерії, рівні, показники, майбутній педагог, студент, педагогічний коледж, навчально-виховний процес, зміст освіти, професійні знання, уміння і навички.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтеграція освіти України у європейський освітній простір передбачає підготовку вчителя нової генерації; формування компетентного, висококваліфікованого конкурентоспроможного спеціаліста, який буде відповідати міжнародним вимогам та стандартам якості. Важливу роль у цьому процесі відіграє вища школа, першочерговим завданням якої є створення умов для ефективного формування та розвитку вчителя початкової школи як професіонала [1].

Сучасна система освіти України, побудована на засадах гуманізму та духовності, передбачає кардинальні зміни у професійній підготовці педагогів. Так, одним із основних напрямів інноваційних освітніх процесів є вирішення проблеми становлення особистості майбутнього вчителя, зокрема, формування його ціннісних орієнтацій, що утворюють внутрішню основу регуляції професійної діяльності та зумовлюють прагнення студента до неперервного самовдосконалення.

Виникає необхідність виявити та дослідити умови, за яких процес підготовки майбутнього вчителя початкових класів буде ефективним та забезпечить постійне прагнення студента до саморозвитку та самовдосконалення.

Мета статті – визначити компоненти професійної підготовки, врахування яких сприятиме майбутнім фахівцям досягнути високого рівня у своїй сфері діяльності, а саме, стати гідним вчителем початкової ланки.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, що проблемі модернізації сучасної освіти присвячені дослідження вчених: В. Андрущенко, В. Бикова, С. Гончаренка, І. Зязюна, В. Кременя, А. Лузана, Н. Ничкало та ін.; впливу ціннісних орієнтацій на формування професіоналізму майбутнього вчителя – Т. Осипова, М. Чобітько, Л. Савченко, А. Деркач; значенню ціннісного ставлення у професійному розвитку студента – О. Шиян, С. Пазухіна, К. Курко, І. Бех; формуванню ціннісно-мотиваційної домінанти як основи особистості майбутнього професіонала – Г. Балл.

Результати теоретичного аналізу. Задоволення потреб суспільства висуває перед сучасним педагогом необхідність наявності високої культури, глибокої моральності, сформованої системи цінностей і переконань, громадянської позиції, зацікавленості у розвитку творчого потенціалу своїх студентів, здатності до інноваційної діяльності, самовдосконалення, професійної активності та ін. У зв'язку з цим одним із основних завдань педагогічного коледжу, разом із формуванням гармонійно розвиненої особистості, є завдання формування професійно компетентного фахівця. Студент або навіть випускник ВНЗ не може розглядатися як фахівець, який досяг високого рівня професійної майстерності. Проте він повинен мати засоби, що дозволили б йому удосконалюватися у професійному плані. Інакше кажучи, у стінах навчального закладу можливо і

необхідно сформувавши ті елементи цієї системи, які надалі сприятимуть переходу на вищі рівні професіоналізму.

Розвиток професійної компетентності студента є одним із основних завдань будь-якого навчального закладу, проте, поки не сформовано єдиної думки з проблеми формування професійної компетентності. У науковій літературі визначилися кілька основних підходів, ключовим серед яких є концепція Н. Кузьміної. Вона визначила компетентність через сфери здібностей, що необхідні педагогам. Інші автори включають до цих здібностей і психологічні якості особистості, а також особисті якості, такі як: ініціативність, відповідальність, працьовитість, цілеспрямованість, впевненість у собі. Іншим уявляється, що необхідно включити до структури компетентності і мотиваційно-ціннісну сферу, яка значною мірою визначає рівень оволодіння знаннями. Таким чином, перераховані складові професійної компетенції окреслюють, по суті справи, зрілість людини у професійній діяльності, у професійному спілкуванні, у становленні особистості професіонала, його індивідуальності.

Формування майбутнього фахівця здійснюється через зміст освіти, що включає не лише перелік навчальних предметів, а й професійні навички й уміння, що формуються у процесі оволодіння предметом, а також засобами активної позиції студента в соціальному, політичному і культурному житті педагогічного закладу. Усе це в комплексі формує і розвиває особистість майбутнього педагога, його здатність до саморозвитку і самовдосконалення, що дасть можливість забезпечувати йому ефективне функціонування як суб'єкта-професіонала сфери "людина-людина".

Для того, щоб навчально-виховний процес у стінах педагогічного коледжу здійснювався успішно та всебічно розвивав студентів як майбутніх вчителів початкових класів, потрібно забезпечити ряд умов, а саме:

1. Організаційно-управлінські (навчальний план, семестрові графіки, складання розкладу, вироблення критеріїв визначення рівня компетентності, матеріально-технічне оснащення навчального процесу).
2. Навчально-методичні (відбір змісту занять, інтеграція різних курсів, виділення провідних ідей).
3. Технологічні (контрольно-оцінні, організація активних форм навчання, визначення груп умінь, що входять до компетентності, використання інноваційних технологій).
4. Психолого-педагогічні (здійснення діагностики розвитку студентів, система стимулювання мотивації навчання, визначення критеріїв компетентності, оцінний для рефлексії етап кожного заняття, включення студентів в управління)[4].

Саме ці умови дозволяють сформувавши фахівця високого рівня та забезпечити його теоретичними знаннями, розвинути практичні уміння та навички, сформувавши особистісні властивості та професійні здібності, що будуть спрямовані на успішну реалізацію педагогічної діяльності. У даній статті ми хочемо детальніше зупинитися на компонентах, які дозволять навчально-виховному процесу забезпечити успішний результат та надати студентам високий рівень знань, умінь і навичок.

Так, у структурі професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів ми виділяємо наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційно-діяльнісний, особистісний та рефлексивний. Сутність мотиваційно-ціннісного компонента професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів полягає у визначенні цілей, соціальних установок, ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб, нахилів, мотивів, що спонукають до професійної педагогічної діяльності та визначають професійну спрямованість особистості. Змістовий компонент містить такі елементи компетентності, як: обізнаність, оволодіння загальнонауковими та професійними знаннями і досвідом, педагогічне мислення, норми педагогічної професії, соціальні функції сучасного педагога. Основу операційно-діяльнісного компонента мають складати професійно-педагогічні уміння вчителя, оволодіння педагогічними технологіями та

педагогічним менеджментом. Особистісний компонент професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів пов'язаний з особистісними та професійно-значущими якостями, здібностями особистості, що впливають на результат його діяльності та визначають індивідуальний стиль педагога. Рефлексивний компонент реалізується в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності і рівень власного розвитку, особистісних досягнень.

Показники кожного критерію визначені нами на основі сутності відповідного компонента професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. Так, до показників мотиваційно-ціннісного критерію відносимо: інтерес до професійно-педагогічної діяльності; бажання працювати вчителем початкових класів; мотивація досягнення успіху в педагогічній діяльності. Показниками когнітивного критерію є: володіння професійно значущими знаннями (спеціальні, психолого-педагогічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні, нормативно-правові). За технологічним критерієм показниками є: сформованість комплексу загальнопедагогічних вмінь (прогностичних, конструктивних, організаторських, комунікативних, когнітивних, рефлексивних); володіння сучасними педагогічними технологіями; використання прийомів педагогічного менеджменту. Показниками особистісного критерію є: любов до дітей, гуманність, альтруїзм, творчість, комунікативність, мобільність, креативність, патріотизм тощо. За рефлексивним критерієм сформованість професійної компетентності визначається на основі таких показників: вміння оцінювати і аналізувати власну педагогічну діяльність (самодіагностика); здатність корегувати власні недоліки; прагнення до професійного розвитку; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку.

На підставі визначених компонентів та показників необхідно виділити рівні сформованості майбутнього вчителя. Зокрема, А. Маркова виділяє сім рівнів стану професійної компетентності: від найвищого, за приналежності до якого вчитель постійно прагне до саморозвитку і творчості та реалізує ці прагнення, до найнижчого – вчитель внутрішньо закритий для професійного розвитку, він не володіє необхідними вміннями і не прагне до оволодіння ними [2]. В. Введенський виділяє три рівні професійної компетентності педагога: вузький – передбачає сформованість необхідної операційної компетентності; достатній – сформованість операційних і ключових компетентностей (крім базової); широкий – сформованість операційних, ключових та базових компетентностей [3]. Є. Павлютенков виділяє наукові критерії результативності педагогічної діяльності вчителя за 5 рівнями професійної компетентності, зокрема: репродуктивний (дуже низький), адаптивний (низький), локально-моделюючий (середній), системно-моделюючий (високий) та творчий (дуже високий) [4].

Ми визначили три рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів: високий, середній та низький. За мотиваційно-ціннісним критерієм, майбутній вчитель початкових класів з високим рівнем сформованості професійної компетентності, чітко усвідомлює педагогічний ідеал учителя та проявляє професійний інтерес до роботи вчителя початкових класів; має стійкі мотиви та цілі професійної підготовки; визнає пріоритет розвитку особистості кожного учня, цінує його інтереси; прагне досягнути високих результатів у педагогічній діяльності; домінують гуманістичні погляди педагогічної діяльності.

Майбутній фахівець середнього рівня сформованості професійної компетентності за даним критерієм усвідомлює педагогічний ідеал учителя; йому притаманна ситуативна зацікавленість професією вчителя початкових класів, мотиви оволодіння педагогічною професією нестійкі або можуть змінюватися залежно від зовнішніх впливів; частково прагне до професійного зростання; поряд із загальними, домінують психолого-педагогічні цінності, а також цінності, пов'язані з розумінням значущості професійних знань.

Студент з низьким рівнем сформованості професійної компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм характеризується відсутністю чітко визначеного гуманістичного ідеалу педагогічної професії; у нього відсутня зацікавленість працею вчителя початкових класів; не розуміє і не сприймає мотивів і цілей оволодіння професією вчителя початкових класів (мотиви вибору професії – зовнішні); мало зважає на розвиток та інтереси особистості школяра; не прагне до професійного зростання; домінують загальні цінності, що стосуються людини загалом.

Майбутній фахівець, якому властивий високий рівень сформованості професійної компетентності за когнітивним критерієм, має глибокі, стійкі знання про специфіку педагогічної діяльності вчителя початкових класів, основні закономірності, принципи, методи, форми, засоби та прийоми, необхідні для ефективного здійснення професійно-педагогічної діяльності. Йому властива системність спеціальних, психолого-педагогічних, управлінських, науково-методичних, предметних, технологічних знань; використовує оригінальні джерела наукової інформації; володіє універсальними методами, обґрунтованими науковими ідеями та принципами; володіє науковими поняттями, правилами, нормами, теоріями й концепціями. Задачі і проблеми вирішує на основі теоретично обґрунтованого багатокритеріального вибору, бачить проблему, знає індивідуальні особливості розвитку особистості молодшого шкільного віку.

Майбутній педагог середнього рівня сформованості професійної компетентності за когнітивним критерієм має педагогічні знання, які дозволяють визначити спрямованість педагогічної діяльності вчителя початкових класів, власну стратегію поведінки в різних педагогічних ситуаціях, ефективно вирішити певні педагогічні задачі. Володіє певними спеціальними, психолого-педагогічними, управлінськими, науково-методичними, предметними, технологічними знаннями, але не завжди розкриває сутність понять у повному обсязі. Володіє психолого-педагогічною термінологією, використовує навчальну та наукову психолого-педагогічну літературу з метою професійного вдосконалення. обізнаний з індивідуальними особливостями розвитку учнів молодшого шкільного віку.

Студенту з низьким рівнем сформованості показників професійної компетентності за визначеним критерієм характерна відсутність педагогічних знань про особливості педагогічних ситуацій, специфіку професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи. Спеціальні, психолого-педагогічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні знання студента мають поверхневий, нестійкий характер. Він слабо володіє психолого-педагогічною термінологією, майже не використовує навчальну та науково-методичну літературу для професійного вдосконалення.

За високим рівнем сформованості професійної компетентності технологічного критерію, майбутній фахівець вміє творчо застосовувати теоретичні положення у нестандартній педагогічній діяльності; володіє вміннями (прогностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні, когнітивні, рефлексивні) та навичками, необхідними для ефективно професійно-педагогічної діяльності. Він вміє реалізовувати цілепокладання педагогічної діяльності; ефективно застосовує різноманітні методи і засоби навчання, форми контролю; долає конфлікти шляхом пошуку компромісу; досконало володіє сучасними педагогічними технологіями та вміє творчо їх використовувати; швидко адаптується до нових соціальних умов.

Майбутній учитель початкових класів середнього рівня сформованості професійної компетентності за даним критерієм вміє застосовувати теоретичні положення в типових педагогічних ситуаціях; володіє більшістю умінь (прогностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні, когнітивні, рефлексивні) та навичок, необхідних для здійснення професійної діяльності вчителя початкових класів; не завжди точно визначає цілі і завдання уроку, ефективні методи і засоби навчання, допускає методичні помилки під час планування й організації діяльності вчителя та організації контролю; уникає конфліктів або вдається до пошуку компромісу; у процесі навчально-пізнавальної діяльності частково використовує сучасні педагогічні технології навчання, достатньо швидко адаптується.

Студент з низьким рівнем сформованості професійної компетентності не вміє застосовувати теоретичні положення в педагогічній діяльності, слабо володіє певними вміннями (прогностичні, конструктивні, організаторські, комунікативні, когнітивні, рефлексивні) та навичками, необхідними для здійснення професійно-педагогічної діяльності. Він не може визначати цілі й завдання уроку, ефективні методи і засоби навчання; при розв'язанні конфліктних ситуацій простежується зорієнтоване збереження власної позиції (уникнення неприємностей); поверхнево орієнтується у доцільності використання педагогічних технологій; повільно адаптується до нових соціальних умов.

За особистісним критерієм, майбутньому вчителю з високим рівнем сформованості професійної компетентності притаманні такі професійно важливі якості, як любов до дітей, справедливість, альтруїзм, комунікативність, щирість, толерантність, творчість, відповідальність, він готовий до співпереживання, співпраці тощо. Сучасний студент є мобільним, відповідає високим стандартам культури тощо.

Студент з середнім рівнем сформованості професійної компетентності, згідно з даним критерієм, не в повній мірі володіє охарактеризованими вище професійно значущими якостями та здібностями.

Студент з низьким рівнем сформованості професійної компетентності за особистісним критерієм володіє елементарними навичками культури, професійно значущі якості та здібності сформовані слабо.

Високий рівень сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя за рефлексивним критерієм передбачає здатність адекватно оцінювати власний рівень професійної компетентності; уміння аналізувати, оцінювати, корегувати свою діяльність; постійне прагнення до самовдосконалення, володіння вміннями самоконтролю, самоорганізації. Для нього характерна розвиненість регуляторів вольової сфери; схильний до емпатії, гнучкості, емоційної привабливості тощо.

Майбутній фахівець з середнім рівнем сформованості професійної компетентності згідно з означеним критерієм не завжди адекватно оцінює власний рівень професійної компетентності; уміє здійснювати загальний аналіз і оцінку власної діяльності, але здатність і вміння корекції власної поведінки, прагнення до самовдосконалення розвинені недостатньо і мають ситуативний характер. Йому притаманні вольові регулятори поведінки, частково схильний до емпатії, гнучкості.

Студент із низьким рівнем сформованості професійної компетентності за рефлексивним критерієм не вміє або не виявляє бажання критично аналізувати власну діяльність, не бачить потреби в самовдосконаленні, не володіє вміннями самоконтролю і корекції власної діяльності. Самооцінка студентом власного рівня сформованості професійної компетентності неадекватна (завищена або занижена). Вольові регулятори поведінки розвинені слабо.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, компоненти, рівні та показники формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів забезпечать можливість проведення педагогічних моніторингових досліджень з даної проблематики, що і є перспективою подальших пошуків у цьому напрямі з метою визначення шляхів для підвищення рівня підготовки студента в педагогічному коледжі.

Використані джерела

1. Завалевський Ю.І. Сучасний вчитель: вимір часу: [навчально-методичний посібник для вчителів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / Ю.І. Завалевський. – К. : Видавничий дім "Букрек", 2008. – 288 с.
2. Маркова А.К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А.К. Маркова // Советская педагогика. – 1990. – № 8. – С. 7–11.
3. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога / В.Н. Введенский // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 51–55.
4. Осипова Т. Ю. Педагогічні умови формування професійно орієнтованої особистості майбутнього вчителя та їх взаємодія / Т.Ю. Осипова // Наука і освіта. – 2004. – № 6 – 7. – С. 195 – 197.
5. Павлютенков Є.М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях) / Є.М. Павлютенков. – Х. : Вид. група "Основа", 2008. – 128 с.
6. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді / Л. Савченко // Рідна школа. – 2005. – № 8 (907). – С. 39 – 41.

COMPONENTS OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHER

In the article the conditions which facilitate the process of preparing the future teacher of elementary school will be effective and provide constant students' aspiration for self-realization are considered. There were characterized the components (motivation and value, content, operation and activity, personal and reflexion), which will allow the educational process to provide successful result and give the students high level of knowledge, skills and abilities.

Key words: *professional competence, self improvement, components of the professional competence, criteria, levels, indicators, the future teacher, a student, the pedagogical college, the educational process, professional knowledge, abilities and skills.*

Стаття надійшла до редакції 04.11.2013 р.

